

Відгук

офіційного опонента про дисертацію

*Сменової Людмили Віталіївни*

**«Лексико-словотвірні процеси в системі дієслів-**

**термінів сфери комп'ютерних технологій»,**

подану до захисту на здобуття наукового ступеня

кандидата філологічних наук зі спеціальності

10.02.01 – українська мова (Дрогобич, 2021. 311 с.)

У багатьох мовах світу терміносистеми інформатики в добу глобалізації розвиваються бурхливо: виникають і запозичуються нові терміни, утворюється численний фонд інтернаціоналізмів, формуються великі групи семантичних кальок. Цьому сприяють засоби масової інформації, особлива електронна форма її нагромадження, зберігання та обміну. Велику роль відіграє Інтернет. Актуальним є дослідження взаємопов'язаних процесів термінування і детермінування лексики у сфері комп'ютерних технологій, їхніх зв'язків з різними способами словотворення. Кожна мова мобілізує власні словотворчі засоби оформлення та впорядкування термінології, налаштування їх на вираження нової стратифікації лексики, засвоєння інтернаціоналізмів. У сучасну епоху багато мов перебуває під впливом англійської, що виконує роль мови-донора. Завдяки кібернетичному простору відбуваються інтенсивні міжмовні контакти, до терміносистем та загальнолітературних мов проникають запозичення.

Тому вважаємо за необхідне наголосити на винятковій актуальності дисертації Людмили Віталіївни Сменової. На часі дослідження взаємопов'язаних процесів термінування, детермінування, транстермінування лексики у сфері комп'ютерних технологій, їхніх зв'язків з різними способами словотворення.

Сфера комп'ютерних технологій, переконливо доведено в дисертації, неоднозначна, кожен її сегмент має специфічну вербалізаційну базу. Авторка поставила за мету дослідити процес (умови, шляхи й способи) формування системи дієслівних термінів СКТ. Її інтерпретувальний фокус охоплює

Досить кваліфіковано потрактовано терміни та їхню впорядковану за різними відношеннями сукупність – терміносистему. Дисертантка вправно виранжувала погляди вчених на статус терміна і вияскравила його параметричні характеристики. Авторці вдалося також з'ясувати функційне призначення термінів. Позитив убачаємо і в тому, що належно визначена методологія дослідження фахових мов – вивчати в ракурсі структуралістської, функційної та когнітивної наукових парадигм з відповідними підходами (системно-структурним, ономасіологічним, семасіологічним, функційним, когнітивним) й принципами аналізу.

Використано вдалу методику аналізу семантико-граматичних особливостей номінування понять сфери комп'ютерних технологій. Людмила Сменова вибирає, на нашу думку, найбільш переконливі погляди, що дало їй змогу, по-перше, послідовно простежити взаємодію впливу позалінгвальних і лінгвальних чинників на становлення комп'ютерної фахової української мови, по-друге, виявити семантичну диференціацію комп'ютерних термінів, по-третє, установити частиномовний статус термінів сфери КТ. Спостереження за семантикою термінів СКТ з наміром простежити корелювання сутності позначуваного поняття зі способом його морфологічного вираження дало змогу дисертантці виокремити 20 лексико-семантичних груп досліджених лексем. Погоджуємося з думкою про те, що «семантичний обсяг позначуваних термінами СКТ понять увесь час зазнає змін через надзвичайний динамізм як процесів, пов'язаних з розвитком та темпами комп'ютеризації й повсякчасною з'явою нових предметів, явищ, процесів тощо, так і лексем для їх позначення» (с. 76).

Із цікавістю сприймається підрозділ, де йдеться про лексикографування комп'ютерних термінів з дієслівною семантикою. Словники, у яких зареєстровано терміни СКТ, з урахуванням способу передавання дієслівної семантики дисертантка об'єднує в три групи: 1) у яких дієслівна семантика виражена віддієслівними іменниками; 2) у яких запропоновано дієслова й похідні від них іменники, проте фіксування їх є спорадичним; 3) у яких здебільшого послідовно наведено дієслова й, відповідно, віддієслівні іменники,

семантичну диференціацію, частиномовний статус комп'ютерних термінів, лексико-семантичні процеси в дієслівній організації термінів сфери комп'ютерних технологій, адаптування безеквівалентних перекладних дієслівних термінів сфери КТ в українській мові. Розв'язання задекларованих завдань вимагало належного обґрунтування загальних та часткових лексикологічних аспектів. З огляду на це приймаємо як цілком умотивований розділ «Теоретико-методологічні засади вивчення фахової мови» (с. 33–65).

Передовсім підкреслимо багатство й переконливість джерельного підґрунтя роботи, яке охоплює авторитетну лексикографічну продукцію – словники загальнономовного (тлумачні й перекладні) і галузевого спрямування, матеріали Державних стандартів, наукові тексти здебільшого зовнішньофахової комунікації (статті в науково-популярних журналах, інструкції для користувачів різних пристроїв, інструкції з монтажу обладнання, тексти підручників, посібників тощо). Сформована на цій неоднорідній, але однаковою мірою важливій базі картотека спеціальних лексем, що налічує 3 000 одиниць, дала змогу зробити переконливі висновки стосовно складу, шляхів та способів терміноутворення досліджуваної сфери. Структуру дисертації логічно продумано, що посприяло послідовному й осмисленому викладові матеріалу. Роботі Людмили Сменової притаманні струнка будова, докладність пояснень, науковість висновків. Достатньою повнотою відзначається список використаної літератури, що охоплює 329 позицій. Увесь зміст роботи засвідчує концептуальний підхід дисертантки як у доборі фактичного матеріалу, так і в ретельному критичному опрацюванні наукової літератури.

Механізм аналізу передбачав залучення авторитетних лінгвістичних концепцій, установлення дефініційних ознак аналізованого явища, різновекторну стратифікацію лексики фахової української мови. Усе це стало підставою для виокремлення в лексиці фахової мови трьох стратів – термінів, професіоналізмів і жаргонізмів. Зі свого боку, кожен зі стратів може мати внутрішню стратифікацію, що засвідчує складний, ієрархічно залежний рівень організації лексичної системи фахової мови. Основним стратом є терміни. Сукупність термінів формує термінологію фахової мови певної галузі (с. 62).

проте порушено системність щодо послідовного збереження значення виду у віддієслівних іменниках. Це промовисто потверджують ретельно обстежені дисертанткою лексикографічні праці, структурними одиницями яких є терміни з дієслівною семантикою.

Інформативною насиченістю, переконливістю вирізняється та частина дисертації, у якій ідеться про способи дієслівного термінотворення сфери комп'ютерних технологій (с. 106–178). Це, зокрема, 1) семантична деривація, чи неосемантизація, 2) т. зв. трансформне запозичення та 3) морфологічне словотворення. На конкретних численних прикладах дослідниця з'ясувала особливості формування термінологічного діапазону сфери комп'ютерних технологій. Аналізуючи лексико-семантичні процеси в дієслівній організації термінів сфери КТ, Людмила Сменова послідовно розмежовує явища: термінування запозичень як перекладних еквівалентів дієслівних термінів сфери КТ і термінування питомої лексики як еквівалента перекладу дієслівних термінів. У дисертації представлено лексико-семантичний корпус цих слів та понять, розкрито їхній термінотвірний потенціал.

За аналогією методикою досліджено процес транстермінування дієслів іншомовного походження, джерелами походження яких зазвичай є природничо-математичні й інженерно-технічні галузі науки, виокремлено також функційне транстермінування, яке передбачає перенесення семантичного континууму без суттєвих змін (*агрегувати, апроксимувати, апроксиматизувати, генерувати, імунізувати, інкрементувати, інсталювати, ітерувати, квантувати, конвертувати, панорамувати* та ін.) і семантичне— додаткове переосмислення значення терміна, іноді з додаванням певного семантичного відтінку (*інкапсулювати, кластерувати, кластеризувати* та ін.). У сфері КТ процеси термінування й транстермінування віддзеркалюють зміни в мовній свідомості українців, в ідеологічних і наукових парадигмах, соціальних і мовних стереотипах українського суспільства; а також виявлені в спільній системі пізнання світу й позначення його нових реалій або переосмислення, переоцінювання реалій уже відомих, відкриття їхніх нових ознак, нових аспектів пізнання довкілля.

Приємне враження справляє підрозділ про особливості творення дієслів-термінів сфери комп'ютерних технологій унаслідок метафоризації. Як слушно зауважує здобувачка, метафора виникає в інформатиці здебільшого на основі функціональної подібності інтелектуальних зусиль людини та дій комп'ютера, що їх реалізує через застосування програм та своїх пристроїв.

Саме цей фрагмент наукового викладу вирізняється самостійністю, у ньому найчіткіше задекларована авторська концепція, продемонстровані вміння узагальнювати теоретичний матеріал, майстерно класифікувати добутий із різних джерел фактаж і проєктувати його в царину термінотворення.

Грунтовно і логічно проаналізовано особливості адаптування безеквівалентних перекладних дієслівних термінів сфери КТ в українській мові, а також внутрішньодієслівне словотворення як засіб поповнення термінів сфери КТ. На думку дисертантки, безеквівалентні дієслова з'явилися внаслідок транскодування оригінальної дієслівної основи (кореня) і адаптування її (його) до граматичних особливостей мови-реципієнта, тобто т. зв. трансформного запозичення. Засобами адаптації послуговували суфікси **-ува-/-юва-, -изува-/-izuва-, -фікува-**.

За матеріалами дисертаційної праці укладено словник найчастіше вживаних дієслів у термінології сфери комп'ютерних технологій, що має, як переконує в цьому своїм оригінальним дослідженням Людмила Сменова, специфічні засоби вербалізації.

Автореферат повною мірою корелює зі змістом дисертації.

Загалом високо оцінюючи рецензовану дисертацію Л. В. Сменової, висловимо міркування й зауваження до положень і висновків, що, на наш погляд, потребують докладнішого обґрунтування.

1. Чим зумовлено вибір термінів *термінізація, транстермінізація*, а не *термінування, транстермінування*, що відповідають словотвірній нормі української мови і безпосередньо вказують на дію та її результат?

2. На с. 112 дисертації зазначено, «що найчастіше термінізація відбувається внаслідок метафорного й метонімічного перенесення значень».



Однак у викладі приклади метонімічного перенесення значень не продемонстровано. Чи засвідчено їх у матеріалі дослідження?

3. Варто було б до термінологічного апарату дисертації додати термін *повторне запозичення*, адже українській мові властиве явище неосемантизації лексики внаслідок повторного запозичування слова, співвідносного з тим же етимомом, що й і у вже наявного в ньому, але засвоєного з іншого джерела запозичення або з іншим значенням, як це сталося, наприклад, з лексемою **верифікація** (англ. *verification*) (с. 89), яку зафіксовано в «Словнику іншомовних слів» за ред. О. С. Мельничука (1974) зі значенням «перевірка істинності, встановлення достовірності» (с. 124). Натомість у «Тлумачному словнику з інформатики» зафіксовано значення «перевірка правильності електричних з'єднань принципової електричної схеми або дотримання технологічних норм виготовлення друкованих плат» (ТСЗІ, 279).

4. Не завжди чітко проведена межа між термінами й професіоналізмами, особливо якщо йдеться про двокомпонентні терміни на зразок *дискретні дані*, *загублена інформація*, *компонентні дані*, *стиснені дані*, *стиснений файл*, *вебсторінка*, *домашня сторінка* тощо.

Аргументовані, лаконічні, науково виважені висновки до дисертації цілком логічно й закономірно впливають з основної частини дослідження, відзначаються високим рівнем узагальнення, у сконденсованій формі відображають виконання всіх завдань дисертаційної праці.

На підставі докладно прорецензованої проблематики дисертації Л. В. Сменової маємо підстави високо оцінити її як самостійне новаторське дослідження з українського мовознавства, присвячене актуальній проблемі – вивченню лексико-словотвірних процесів в системі дієслів-термінів сфери комп'ютерних технологій. Теоретичну значущість рецензованої праці вбачаємо в тому, що зроблені в результаті дослідження узагальнення є вагомим внеском у розвиток фахової української мови як функційного різновиду загальнонаціональної мови та комп'ютерної фахової мови як однієї з наймолодших мовних систем. Результати дисертації достатньо апробовані на всеукраїнських та міжнародних наукових конференціях.

Уважаємо, що дисертаційна праця «Лексико-словотвірні процеси в системі дієслів-термінів сфери комп'ютерних технологій» відповідає вимогам МОН України, які зазначені в «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженому КМУ № 567 від 24.07.2013 р. (зі змінами, унесеними відповідно до Постанов КМУ № 656 від 19.08.2015 та № 1159 від 30.12.2015 р.), а її авторка – Сменова Людмила Віталіївна – заслуговує присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова.

Офіційний опонент – кандидат філологічних наук,  
доцент кафедри українського мовознавства  
і прикладної лінгвістики Черкаського  
національного університету  
імені Богдана Хмельницького



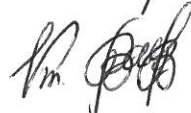
А. А. Таран

Підпис А. А. Таран засвідчую.

Учений секретар Черкаського національного  
університету імені Богдана Хмельницького,  
доктор економічних наук, професор



Н. О. Андрусяк

Рішук надіслав до спецради К 36.053.02 26.04.2021р.  
Учений секретар  / В. В. Котсар